

La construcció del llenguatge científic: els epònims mèdics catalans

Àlvar Martínez Vidal

Centre d'Estudis d'Història de les Ciències (CEHIC). Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

Els neologismes en medicina: una necessitat ineludible del canvi i progrés científic

La medicina contemporània, subjecta a canvis incessants, experimenta una necessitat imperiosa de donar nom a les novetats i, per tant, d'ampliar contínuament el bagatge lèxic preexistent. Per fortuna, el llenguatge mèdic posseeix una capacitat pràcticament il·limitada per a crear neologismes, és a dir, mots savis que es construeixen *ad hoc*, no d'una manera arbitrària, sinó d'acord amb una normativa internacional, a partir d'uns centenars d'arrels gregues i llatines i d'una sèrie reduïda de prefixos i sufixos. No debades, el llenguatge mèdic actual respon a una tradició mil·lenària, hereva de l'humanisme renaixentista, que es remunta fins a l'obra de Galè de Pèrgam (segle II) i els escrits del *Corpus Hippocraticum* (segles V-III aC). Les combinacions d'aquests elements fan possible la formació de milers de neologismes d'origen clàssic, que suposen la base principal dels vocables que apareixen als diccionaris mèdics convencionals. La duplicitat del substrat, els components del qual procedeixen fonamentalment del grec i del llatí, és la clau de l'extraordinària eficàcia d'aquest recurs lingüístic.

Per als profans, el llenguatge mèdic resulta més aviat obscur, quasi críptic, entre d'altres raons perquè la major part dels vocables que fan servir els professionals de les ciències de la salut no pertanyen a la llengua general. Els termes comuns, com ara 'ferida', 'malalt' o 'cama', representen una porció bastant minsa en el conjunt dels vocables que recull qualsevol diccionari mèdic. I és que la multitud de tecnicismes que s'hi fan servir, de paraula o per escrit, contribueixen a convertir el món de la medicina en un espai tancat, inaccessible als no iniciats.

Hi ha un consens general a considerar que el progrés científic no seria factible sense el concurs del llenguatge, que facilita tant el desenvolupament del pensament com

la transmissió de la ciència. El progrés, amb l'allau de troballes i invencions que comporta, produeix noves realitats que cal designar, registrar i ordenar, i alhora requereix l'existència d'un llenguatge tècnic específic, més enllà del vocabulari de la llengua general, així com uns mecanismes àgils i perfectament definits que facin possible la formació dels vocables adients¹. El progrés científic no es pot concebre sense un cicle constant de producció, expressió i consum de sabers elaborats sobre la realitat que ens envolta. En altres paraules, la ciència, per a existir, ha de ser expressada i comunicada; altrament, no hi hauria ciència.

Els epònims: un reconeixement a l'excel·lència científica

En el llenguatge de la medicina, com en el de qualsevol altra ciència, hi ha, a més, una altra important font de neologismes, que no té res a veure amb la tradició clàssica: els epònims, és a dir, aquells termes que inclouen un nom propi de persona i que l'associen al seu significat². De vegades, es tracta del nom del descobridor d'una part anatòmica, d'un procés fisiològic o d'una malaltia; d'altres, de l'inventor d'un instrument o d'una tècnica. Així, la cara interna de l'anell inguinal es denomina 'lligament de Gimbernat' en honor del cirurgià tarragoní Antoni de Gimbernat (1734-1816); els apilotaments de capil·lars arterials en l'escorça renal reben el nom de 'glomèruls de Malpighi', pel famós microscopista italià del segle XVII; i la lepra, una malaltia produïda per un *mycobacterium* específic, és coneguda també amb el nom de 'malaltia d'Hansen', que recorda el metge noruec que el 1873 va identificar-ne el bacil causal.

Per als estudiants, i fins i tot per als professionals de les ciències de la salut, els epònims requereixen un esforç addicional de memòria. Formats molts d'ells a partir de noms propis anglosaxons o germànics, són tan difícils d'aprendre com fàcils d'oblidar. A més, en són tants i són, aparentment, tan capritxosos, que en la pràctica és impossible de dominar-los en la seua totalitat. De vegades, aprendre tan sols els de la pròpia especialitat constitueix un repte que pocs són capaços d'assolir. Només els procedents de la mitologia o de la literatura de ficció, com l'os 'atles' o la 'síndrome de Peter Pan'³, es contenen per centenars i els relatius a la patologia i la clínica per milers⁴. Els epònims són, paradoxalment, allò que es diu

Correspondència: Àlvar Martínez Vidal
Facultat de Medicina
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Barcelona)
Tel. 93 581 18 84
Fax 93 581 17 74
Adreça electrònica: Alvar.Martinez.Vidal@uab.es

d'aquelles persones que acostumen a no reconèixer els favors rebuts: uns desagraïts.

Però, no tenim res a envejar dels nostres col·legues del món de la biologia, que han de reconèixer, entre d'altres coses, milers d'espècies botàniques i zoològiques, les denominacions de les quals porten el nom de la persona reconeguda com el seu primer descriptor. A més a més, des dels temps de Linneus, al segle XVIII, la nomenclatura binomial està farcida d'epònims que recorden persones relacionades d'alguna manera amb el gènere o l'espècie en qüestió. Per exemple, per citar un cas d'eponímia catalana, l'*Arenaria fontqueri* Cardona & J. M. Monts-Martí fou anomenada així pels seus descriptors, Maria Àngels Cardona i Josep M. Montserrat Martí, en honor del botànic lleidatà Pius Font i Quer (1888-1964).

En realitat, l'eponímia respon al reconeixement públic que els col·legues concedeixen a aquella persona que ha realitzat una aportació singular a la comunitat científica. Precisament, un dels principals motors del progrés científic és la necessitat que els investigadors senten per publicar els resultats de la recerca, un impuls que sovint esdevé una autèntica obsessió per donar a conèixer els seus treballs i per oferir-los a la comunitat internacional. Darrere s'amaga el desig d'emulació, l'ambició per assolir un major reconeixement públic i, en definitiva, l'aspiració per guanyar la quota de *grandeur* que cadascú creu que li pertoca.

El programa d'agitació científica, professional i cultural de Jaume Aiguader i Miró

Pel que fa als neologismes mèdics catalans del segle passat, hi ha un referent que no es pot negligir, tot i que els atzars de la història l'han arraconat gairebé en l'oblit. L'any 1929, el polifacètic Jaume Aiguader i Miró (Reus, 1882 - Mèxic, 1943), metge, editor i primer alcalde republicà de Barcelona, encetà una campanya personal a favor de la recerca biomèdica tot publicant dos articles de caire programàtic en *Monografies Mèdiques*, la col·lecció que ell mateix havia fundat tres anys abans, en plena dictadura militar de Primo de Rivera. Els articles, titulats "Apologia de la Biologia"⁵ i "La investigació científica"⁶, havien aparegut primerament en el diari catalanista *La Nau* (7 i 19 de març, respectivament) i responien al programa d'agitació política, professional i cultural del denominat catalanisme mèdic, desenvolupat al llarg del primer terç del segle XX⁷.

La cultura catalana necessitava imperiosament l'ingredient científic, una plèiade de científics infatigables, si de veritat pretenia ser una cultura entre les cultures, una cultura universal. "Convé —deia Aiguader— fer l'apologia de les Ciències, de la Biologia en aquest moment, per a llançar-hi els anhels dels joves. Que hi aportin tota l'ardidesa [sic], tots els neguits, tots els afanys aventurers. Necessitem científics per a esdevenir una veritable cultura"⁸.

Atesa la precarietat de recursos i la mancança d'infraestructures científiques a l'època, Aiguader apuntava tot seguit que la principal recompensa que els joves investigadors catalans obtindrien pel seu treball no seria econòmica, sinó més aviat honorífica: la glòria, és a dir, el reconeixement *inter paris* de la prioritat de llurs descobriments i les invencions que fessin, o de la magnitud de llurs aportacions al cabal de la ciència universal. "Cal empeltar —escrivia— a aquesta joventut que estudia una carrera científica l'amor a la glòria, l'ambició de la glòria dintre el mateix camp de la seva vocació; inculcar ben bé en els seus sentiments la idea que amb el seu treball pot trobar una extensió i una perpetuació de la seva personalitat; que les seves petjades poden marcar altres generacions futures, poden guiar pensaments llunyans"⁹.

El trasbals de la Guerra Civil i les penúries de la postguerra trencaren bona part dels projectes que l'adveniment de la República i la proclamació de la Generalitat significaren pel que fa a la consolidació i desenvolupament d'una veritable cultura científica a la Catalunya del segle XX. Tanmateix, la campanya d'Aiguader a favor de la investigació científica, en particular de la recerca biomèdica, i tots els seus esforços per despertar vocacions científiques no foren debades. En nombrosos casos, l'exili no va aconseguir impedir tampoc que les carreres acadèmiques i investigadores iniciades amb anterioritat, sobretot en el marc de la Universitat Autònoma de Barcelona, niaren i germinaren en països llunyans: Anglaterra, Mèxic, Veneçuela, etc. La sèrie d'articles que sota el títol comú "Eponímia mèdica catalana" ha aparegut des del març de 1999 a les pàgines d'*Annals de Medicina*, la publicació senyera de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears, n'és una bona prova.

Un primer recull: l'Eponímia mèdica catalana

El llibre que ara tinc el plaer de comentar¹⁰ recull en un sol volum els primers articles de la sèrie publicada a *Annals* (ja està prevista la publicació d'un segon volum amb la continuació) que s'ocupaven d'una vintena de catalans els noms dels quals han donat origen a termes mèdics. Des de bon començament, els autors, Elena Guardiola i Josep Eladi Baños, apuntaven encertadament cap al nucli de la qüestió: "No hi ha dubte que els epònims ens transporten en el temps i en fer-los servir estem retent un tribut històric a aquells que en el seu dia van contribuir al desenvolupament de qualsevol aspecte de la medicina"¹¹.

Els esmentats autors han hagut de dur a terme una tasca molt més difícil que no pas ho sembla a primera vista. Per començar, la localització dels possibles epònims era d'una dificultat extraordinària. Calia consultar una multitud d'obres de referència (diccionaris, catàlegs, repertoris, llibres de text, etc.), la major part de les quals ni estan informatitzades ni posseeixen índex onomàstics adients. Calia, tot seguit, delimitar i precisar el significat

dels termes, així com identificar-ne els autors i recollir tota la informació biogràfica a l'abast, cosa que a voltes no resultava gens fàcil. I, finalment, calia resseguir la trajectòria de cadascun dels epònims, sobretot per detectar tant el moment de l'aparició com les primeres cites rebudes, tasca que sempre requereix un esforç immens i que no poques vegades resulta completament infructuosa.

Amb aquesta rigorosa metodologia, el resultat de la recerca efectuada ha estat esplèndid, perquè en apropar-nos a aquells catalans el nom dels quals s'ha integrat al llenguatge mèdic, Elena Guardiola i Josep E. Baños han recobrat els mots i els han donat un lloc al món, la qual cosa és sens dubte una tasca memorable. No sols han aconseguit reunir més d'una trentena d'epònims catalans, sinó que en la mesura que els han estudiat tan acuradament, han efec-

tuat una valuosa contribució a la història de la medicina. Les pàgines dels *Annals de Medicina* ja n'eren una bona prova. Només mancava la felicitat concurrència d'algú que patrocinés una edició conjunta de l'*Eponímia mèdica catalana** i la posés a l'abast d'un públic majoritari, la qual cosa ha estat possible gràcies al mecenatge de la Fundació Dr. Antoni Esteve, una entitat que es distingeix per una intel·ligent i sòlida labor de suport a la recerca i a les humanitats mèdiques. Tot plegat constitueix un exemple que cal reconèixer, agrair i, per què no, també emular.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Cabré T. El lenguaje científico desde la terminología. A: Gutiérrez Rodilla B, editora. Aproximaciones al lenguaje de la ciencia. Burgos: Fundación Instituto Castellano y Leonés de la Lengua; 2003. p. 19-52.
2. Gutiérrez Rodilla B. La ciencia empieza en la palabra. Análisis e historia del lenguaje científico. Barcelona: Península; 1998. p. 114-117.
3. Rodin AE, Key JD. Medicine, literature & eponyms. An encyclopedia of medical eponyms derived from literary characters. Malabar, Fla.: Robert E. Krieger Publishing Company; 1989.
4. Jablonski S. Jablonski's dictionary of syndromes & eponymic diseases. 2a ed. Malabar, Fla.: Krieger Pub. Co.; 1991.
5. Aiguader i Miró J. Apologia de la biologia. Monografies Mèdiques 1929;26:5-13.
6. Aiguader i Miró J. La investigació científica. Monografies Mèdiques 1929;26:13-21.
7. Pardo-Tomás J, Martínez-Vidal A, Perdiguer E. "Per la Ciència i per la Pàtria": medical catalanism (1898-1936), Sixth Social Science History European Conference, Amsterdam, March 22-25, 2006. Disponible a: http://www2.iisg.nl/esshc/programme/paper_4362.
8. Aiguader i Miró J. Apologia de la biologia. Monografies Mèdiques 1929;26:11.
9. Aiguader i Miró J. La investigació científica. Monografies Mèdiques 1929;26:17.
10. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Quaderns de la Fundació Dr. Antoni Esteve. N.º 1. Barcelona: Prous Science; 2004.
11. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. *Annals de Medicina*. 1999;82(3):162-163.

Nota

* Aquest quadern¹⁰ està disponible en format electrònic al web de la Fundació Dr. Antoni Esteve (www.esteve.org). També es pot sol·licitar un exemplar imprès gratuït a l'adreça electrònica (fundacion@esteve.org) o a l'adreça postal de la Fundació (c/ Llobet i Vall-Llosera 2. 08032 Barcelona).